

252 Наукові записки № 40. Літературознавство
вибраних творів. Альбом. – К., 1994.; Франко 1981: Франко І.
«Наймичка» Т.Шевченка // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – Т. 29. – К.:
Наукова думка, 1981.; *Шевченко 1990*: Шевченко Т. Пов. збір. тв.: У
12 т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1990.

Stanzel F. Die typischen Erzählsituationen im Roman. – Wien –
Stuttgart, 1969.

Микола Ткачук, проф. (Тернопіль)

ББК 82.3 (4 УКР)

УДК801.81:161.2

Українські митці ХХ століття у силовому полі Тараса Шевченка

Розглядаються питання спадкоємності і творчої рецепції, образів, концептів та ідей Тараса Шевченка в ХХ столітті в українській літературі. Митці слова у своїх естетичних шуканнях спиралися та художні здобутки поета, продовжували його традиції і на цій основі моделювали художню картину світу та місце людини в ній.

Ключові слова: *традиції, рецепція, наратив, наратор, новаторство, художній світ, жанрове багатство, поетика.*

Ktchuk M.P. Ukrainian artists of the XXth century in Taras Shevchenko's force field.

The questions of succession and creative reception, of images, concepts and Taras Shevchenko's ideas in the XXth century in Ukrainian literature are discussed in the article. The artists of words in their searchings based themselves on the poets artistic achievements, pursued his traditions and modeled artistic picture of the world and human being's place in it on this basis.

Key words: *traditions, reception, narrative, narrator, novelty, artistic world, genre variety and poetics.*

Творчість Т.Шевченка, його рецепція завжди були тісно пов'язані з національним і духовним буттям народу. Особливо міцніли ці зв'язки у революційну та пореволюційну добу, якими були перші десятиліття ХХ ст. У цьому процесі постать поета була силовим полем, яке визначало характер естетичних шукань нової генерації митців, які взорували на нього й продовжували його

традиції. В пореволюційні роки культура українського народу, мова якого протягом кількох століть зазнавала жорстоких заборон і переслідувань, тепер забуяла суцвіттям талантів, бурхливо розвиваються жанри, стильові течії. Українська література впевнено утверджувалась під гаслами духовного оновлення і національного відродження.

Творчий вплив Шевченка на дискурсивну практику митців був плідним і вагомим. Передусім, у 20 – 30-х роках ХХ століття заявила про себе масова поезія, пролетарська лірика, що її творили селяни, робітники, бійці, які спиралася на шевченківські образи, мотиви, афористичні вислови, вдавалися до цитатного дискурсу, конотацій, переспівів. Це була поезія відкритої спрямованості, що культивувала громадянські, політичні ідеї та емоції. Так, молодий поет Олександр Руднев у своєму «Гімні» (1920) писав: «Прийде пора – і встане Україна, / Робочий люд відкине кайдани, / І – плачучи – обійме мати сина, / І заблищать оновлені лани», що перегукується з поезією Шевченка «І Архімед, і Галілей»: «І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі».

На поетичному обрії новітньої поезії засяяла постать молодого і самобутнього поета Василя Чумака (1900 – 1919), розстріляного денікінцями в Києві. Він увійшов в українську літературу єдиною збіркою «Заспів» (1919). Як митець, Чумак формувався під впливом поезії Т.Шевченка, від якого поніс у серці «заряд шевченківської соціальної і національної туги» (Д.Павличко) В ранній поезії він дякував своєму шкільному товаришеві Іванові Паляничці за Шевченків «Кобзар», під впливом якого почав писати вірші. Художній світ молодого поета наповнений закличками «порвати кайдани і волю окропити», вірою в силу Шевченкового слова. Він героїзував подвиг людини й народу, прославляв ідею революції й відродження України як держави: «Вдаримо гучно ми дзвонами, – / Володарі світу з кордонами, / Вже не потрібні ви нам». Образ правди – наскрізний у ліриці Шевченка. Так само до образу правди звертався Чумак. Свою поетичну богиню він назвав «Музою-Правдою», просив її, аби вона обдарувала його слово «сталлю-гнівом», окрилила правдою: у його візії революція – це «закривавлені пожари / темнодимні / і нестримні / затопляють береги». Гартоване слово митця-

пророка надихає молодь до перемоги: «Прямуй же, страднику святий: / твої шляхи – широко розляглись, / твої пісні далеко розлились, / в твоїх словах – вогонь мети!» Витонченістю почуттів і художню майстерністю вирізняється поезія «Сьогодні ходив на могилу матері...», в якій по-шевченківськи оспівується синівська любов до матері.

Яскравим поетом-імпресіоністом був Василь Еллан-Блакитний (1894 – 1925), який захоплювався творами Т.Шевченка. У нього він навчився дотримуватися своїх переконань, давати правдиву оцінку подіям і явищам у житті України. Його лірику переповнюють шевченкові мотиви боротьби, життєствердження: «Ні слова про спокій! Ні слова про втому! Хай марші лунають бадьорі й гучні!» Ліричний герой прагне змінити старий світ: «Вмремо, – а здобудем ключі від життя». У збірці «Удари молота і серця» (1920) ліричний герой Блакитного наділений Шевченковою ненавистю до кривдників народу, пристрасною сповіддю людини, яка горіла єдиним – утверджувати добро як дію, виборювати свободу рідному краю. Поет писав поезії-марші, поезії-марсельези, в яких риторично, але з афористичним напруженням відбив дух доби, соціальне й національне пробудження мас («Після «Крейцерової сонати», «Бастилія», «Канонада»). Шевченківські мотиви посяяного *слова*, любові до народу проймають його поезію у прозі «Україні» (1917), написану з емоційною експресією, ораторським пафосом, із сміливими історичними символами та алюзіями. Лірична рефлексія наповнена щирими зізнаннями, вірою у світле майбутнє України: «Тобі, Україно моя, і перший мій подих, і подих останній. Я сію *слова* на нивах твоїх – посію *слова*, хай з них виростуть трави, і квіти розквітнуть, а онуки на чоло тобі покладуть з них вінок...» Ліричний герой відчуває себе щасливим, бо «кропить рубінами крові тернистий свій шлях в ім'я Будучини твоєї». Шевченківські образи Запорожжя, Коліївщини, Великого Лугу, топос вишневих садків, пшеничних ланів маркують поетичний образ вітчизни. Звідси – експресивна тональність, поетична стихія ліризму, злива метафор і густа конденсація думок, що було притаманне і Шевченкові.

Дмитра Загула (1890 – 1944), поета-символіста, вразило розуміння Кобзарем руху історії, моральна краса народу в боротьбі за свободу. У поезії «Читали ми твої слова» він веде діалог з

поетом, застосовує його метафору «*біблійні глаголи*», образи та символи, розширюючи інтертекстуальне поле творів: «Уже повстав найменший брат, / З рабів зробилися герої, / Стікає кров'ю вічний кат / Під громом кованої зброї». Шевченкове «на сторожі... поставлю слово» в інтерпретації Загула звучить так: «А слово праведне твоє / Стоїть одвіку на сторожі». У річищі шевченківських традицій автор збірок «Наш день», «Мотиви» (1927) оспівує нову добу, пісню «вільну», яка єднає народ. Його лірику проймає шевченківська туга: йому сумно, що в його рідному краї, Буковині «брати мої в неволі», несуть «чужої держави іржаве ярмо». Як і Шевченко, колись уболівав за поневолену Україну, так і ліричний герой Загула переймається неволею рідного краю – «гуцульським горем». Він так само, як і Шевченко, вірить у майбутню свободу батьківщини: «О, любя земле, рідна земле, / пилинко в бурі світовій! – / далекі заклики даремні, – / бо я до смерті тільки твій». У Шевченка образ Дніпра, а в Загула образ Черемошу символізують безсмертя українського народу.

У силовому полі естетики Т.Шевченка розвивався Дмитро Фальківський (1898 – 1935) (справжнє прізвище – Д.Н.Левчук), син селянина-чабана села Лепеси на Брестчині (нині Білорусь), який познайомився з «Кобзарем» Т. Шевченка, навчаючись у Брест-Литовській гімназії. Ця книга була для нього дороговказом у житті, під її впливом він почав віршувати, ставши співцем Полісся. Як і Шевченко, молодий поет черпав образи, символи з творів усної народної творчості – джерела сили і поетичного натхнення, усвідомлюючи себе часткою народу. Любов до України, змальовання чудових красвидів, працьовитих поліщуків, їх змагань за кращу долю визначає пафос циклу віршів «Полісся» Фальківського: «Очерет мені був за колиску; / В болотах я родився і зріс. / Я люблю свою хату поліську... / Я люблю свій зажурений ліс. / Що там тропіки. Що там пампаси? – / І Тибет, і Урал, і Кавказ». Як і Шевченко, поет співчував знедоленим і скривдженим, тим, хто тяжко працював на панів, але не мав хліба, щоб нагодувати дітей. Твори поета, в яких змальовано бідкування поліщуків, перегукується з рядками Шевченка: «А онде під тином / Опухла дитина, голоднеє мре, / А мати пшеницю на панщині жне». У Фальківського автодієгетичний наратор, в якому вгадуються риси поета, змальовує картини злиденного життя чабанів, сумні

пісні матері, похилену хату, що перегукуються з шевченковими рядками: «Мені аж страшно, як згадаю / Оту хатину край села». Шевченківська тональність відчутна у збірці «Обрії» (1927), в якій осуджено безглузде й немилосердне кровопролиття, «білий» і «червоний» терор, якими б гаслами він не прикривався був антилюдяним. Яскравими фарбами зображено масштаб соціальних потрясень і людських трагедій у пореволюційну добу, братовбивчу війну: його ліричний герой-селянин «прийшов і став на пожарище: / – Нема ні хати, ні хліва... / І яюсь мимоволі нижче / Сама схилилась голова» («На пожарищі»). Шевченків чотиристопний ямб увиразнює горе хлібороба. Картина драматичного «пожарища» перегукується з передбаченою Кобзарем «збудженої» в огні та «окраденої» України. Лірику Фальківського пронизує любов до людини, віра в перемогу добра над злом, в якій ліричний герой підноситься до шевченківського гуманізму.

Зв'язок з традицією Шевченка зберіг Євген Плучник (1898 – 1936), якому він присвятив поезію «Шевченко». Ліричний герой зізнається: «Коли надійдуть втома і зневір'я, / В його портрет вдивляюся тоді – / І знову в серці відчуваю мир я / І тихий голос радісних надій». Для Плучника замислене чоло Кобзаря стало «символом над часами, / Того, що в нас нове перемогло!». Поет вдається до шевченківської ремінісценції: новий день «розквітне / І на його оновленій землі» розквіте нове життя. Плучник успадкував від Шевченка його людинолюбство, гасло: не має в світі нічого кращого за людину і матір з малим дитятком на руках. Лірика Плучника відбила настрої доби, відтворюючи драматизм буття людини в жорстокому світі катастроф, революції та братовбивчих воєн. Громадянську війну в Україні він зобразив як вселюдське лихо. У центрі його поетичних мініатюр – картини розстрілів, безжально обірваного людського життя, безглуздя ситуації, коли брат убиває брата: «А хто з них винний, а хто з них правий! – З-під однакових стріх» («Сідало сонце»). Ліричний герой Плучника в поезії «Шевченко» заявляє: «я знов часам назустріч згоден, / Бо чую я часів жаданих крок! / Щасливий нарід, що його відродин / Був на землі воістину пророк». Експресіоністська лірика Плучника будувалась, за словами М.Рильського, на поетиці «короткого удару», щоб такими емоційно різкими образами передати жахливу руїну України. Цим стиль Євгена Плучника нагадує

експресивну тональність Шевченка: «Україно! Україно! / Оце твої діти, / Твої квіти молодії, / Чорнилом політі. / Московською блекотою / В німецьких теплицях / Заглушені!.. Плач, Україно! / Бездітна вдовице!» («Сон. У всякого своя доля...»)

З шевченківською вірою у відродження України жив ліричний герой романтичних поезій Юрія Яновського (1902 – 1954), який ставився до Шевченка-романтика з пієтетом. У поезії «В Шевченків день» автор збірки «Прекрасна УТ» («Україна Трудова» – М.Т.), застосовуючи образи й ремінісценції Кобзаря, утверджує нові естетичні критерії творення мистецтва: «Кожен рік стрівасш на сторожі... / Певно, бачив ти, поете чесний, / Кров ворожу? / Ми зірвали силою залізо! / Ми розбили пута молотками! / То для нас і сонце понад лісом / Та шляхами». Художній дискурс Яновського жилили шевченківський дух волелюбства, романтика, а також концепт відродження України. Він формував лірико-неоромантичну стильову течію в українській прозі ХХ століття, взоруючи на Шевченкове уміння поєднати реалістичність образів з романтичним пафосом, звичайні вчинки людини з героїчним началом. Як і шевченківські гайдамаки, повстанці селян Яновського творять історію України: «Ми стаємо плечима до плечей, і світ одчинено, як двері!» Цей героїчний дух жив у героїв Шевченка. Автор «Чотирьох шабель» (1930) наповнює ним смисл життя персонажів своїх творів. Порушені Шевченком питання історичної пам'яті українців знайшли своє втілення і розвиток у романі «Чотири шаблі» (1930). Наратор-усезнавець застосовує зовнішню і внутрішню фокалізацію в епізодах вінчання Шахая в козацькій церкві. Герой по-новому осмислює історію народу, спостерігаючи «старовинні ікони, прототипами яких були братчики-будівельники, з кошового отамана, з курінних». Це були лицарі, які виборювали свободу Україні. Командир повстанців порівнює минуле і сучасне й робить висновок: потрібно шаблею захищати народ від неволі. «Шахасві приходило на думку царське панування, уся історія народу – славна, гучна і завше великодушна». Перед його очима постали Максим Залізник, Семен Неживий, Яків Швачка, Іван Бондаренко – «всі славні колії, чисті серця 70-х років ХVІІІ віку, месники за кривду, за бідних». А ось окреслилася постать Петра Калнишевського, – останнього кошового Січі – «цокотів чотками в самітньому затворі

Соловецького монастиря: двадцять сім років прями старий степові думи». Повстанська армія Шахая подібна до шевченкових загонів гайдамаків, які символізують непокорену Україну. Яновський змальовує революцію як важливу подію в історії народу, який завжди прагнув до свободи і щастя. Як колись визвольні прагнення Залізняка, Гонти, Яреми та інших персонажів Шевченка покликали до участі в повстанні «коліїв», так і четверо друзів з «Чотирьох шабель» – Шахая, Галата, Остюка, Марченка – спонукала українська національна революція виборювати свободу своєму народові: «Ми будемо готові до того, щоб не дати нігде, нікому, нічого за нас вирішувати», – каже Шахай. Він окреслює своє бачення історичного розвитку України: у створеній державі буде правити не цар, а народ. Тоді «розіллються медові ріки, щастя і радість!» Поступово анархічну силу селян-повстанців він спрямовує у річище дисциплінованої армії. Адже національна революція дала унікальний шанс здобути незалежність: «Є один момент, коли птах щастя сідає на землю... Прогавивши хвилину – будеш чекати сотні років і носити на своїй шиї прокляття мільйонів». На погляд наратора Яновського, на кін історії ступає «придушена, але жива нація». Чи скористається своїм шансом народ? Спираючись на традиції Шевченка, наратор Яновського вкладає в уста Шахая такі тривожні судження: «Я ненавиджу нашу націю за те, що вона не вміє до краю думати й до краю діяти». Тому й оцінка Богдана Хмельницького Кобзарєва – негативна.

Шевченкова історіософія відлунує у романі «Вершники» (1935) та ін. творах митця, визначає спадкоємність ідей та героїв. У цьому новаторському творі яскраво виявляють себе традиції Шевченка та їх розвиток. У степу під Компаніївкою воюють один з одним четверо братів з родини Половців через ідеологічні переконання: протистояння набуває фатальних вимірів. Кожен з братів представляє певну політичну силу: Андрій очолює загін добровольчої армії, Оверко захищає інтереси Української народної республіки, Панас – махновець, на полі бою з'являється під чорною фаною, Іван – червоний командир, служить більшовикам. Між ними немає злагоди, перекреслюються національні духовні й родові цінності: «Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду». «Рід розпадається, а клас стоїть», – ці антигуманні слова сказав Іван. Літературознавець Юрій Лаврінєнко відзначив,

що «тема згуби матері, роду нації через зневагу і нічим не обмежену політичну боротьбу синів-братів сягає апогею у творі прозаїка. Тому отруйною кислотою відгонить від фальшивої підливи чужинця-комісара Герта, що в кінці новели «Подвійне коло» втішає приголомшеного трагедією згуби трьох братів комуніста Івана: «Одного роду, та не одного з тобою класу». Образи Шевченка немов оживають у художньому світі роману Яновського: в імені сталевара з Донбасу Чубенка постають його передки-козаки, які носили «чуби» – пасьмо волосся «під оселедець».

Шевченко постійно звертався до образу зорі, яка в художньому світі його творів є семантично багатовимірною, символізуючи то Україну, то кохану дівчину, то долю, то рідну матір. У «Вершниках» Яновського Шевченків образ зорі поглиблюється: ковалеві Максиму зоря Альдебаран служить провідною зіркою в житті, який викував залізну троянду – символ революції. Герой твору Данило вдивляється в зорі – і перед ними постають картини повстання в селі Турбаї на Полтавщині (1789), боротьба односельчан за свободу. Героїчні риси односельчан успадкував Данило, творячи революцію. Загін Чубенка супроводжує сузір'я із зорею Альдебаран як журавлиний ключ вічності. Такі перегуки з шевченківськими образами і символами розширюють семантичне поле художнього світу Яновського, окреслюють його новаторство.

Речник українського національного відродження Микола Хвильовий (1893 – 1933) прагнув піднести українську літературу до світового рівня. 1921 року він назвав Шевченка своїм попередником і пророком, написав за мотивами «Катерини» новели «Життя», «Легенда», але з позицій авангардного поета критикував героїв Шевченка та його читачів. Наратор Хвильового міркує про роль Шевченка в історичній долі народу. Одні персонажі захоплюються «Кобзарем», як Нюся в оповіданні «Редактор Карк», вважають його національним пророком, а інші – заперечували його культ революціонера, «виразника інтересів трудящих», що його підносила більшовицька вульгарно-соціологічна критика, акцентуючи на так званій класовій боротьбі. Герою роману «Вальдшнепи» (1926) Дмитру Карамазову чужі псевдонаціональні та більшовицькі «пророки». Він бачить відродження України, яке

здійснять сильні здорові натури, вважаючи взірцем для нації Фауста, який наділений європейським інтелектом, «допитливим людським духом». Образи та ідеї Шевченка розширювали інтертекстуальне поле творів прозаїка, наповнювали їх злободенністю і філософічністю, увиразнюючи загальнолюдські цінності.

Олександр Довженко зазнав благотворного впливу Шевченка у своїх мистецьких шуканнях. Поет відкрив йому національний характер українця, справжню народну Україну, її субстанційний дух. Йдучи за Шевченком, Довженко вважав, що неповторне мистецтво створив український народ – артист і митець. Довженко, як і Шевченко, відкриває героїчне начало у звичайній людині. Автор «Зачарованої Десни» навчився «бачити зорі в калюжі». В кіноповісті «Арсенал» (1929) змальовано хресний похід, що відбувається на Софіївській площі. Окрім корогв та ікон, несуть портрет Шевченка, «висвячений у святі». Народ славить свободу, люди радіють і плачуть: «Триста років нас... Прив'язують національний прапор до булави Богданової». Довженко застосовує поезику розбивки кадрів і пауз, вдало поєднує серйозне з комічним, увиразнюючи картину. Ось новий епізод: «Кімната. Старенький чиновник лізе до портрета Шевченка зі засвіченою лампадою й співає: «Ще не вмерла...». «Не витримав Тарас Шевченко. І, оживши на мить, загасив лампаду, гнівно блиснувши очима». У кіноповісті «Щорс» (1936) вражає картина смерті пораненого командира Боженка, якого бійці несуть під вибухи снарядів і співають Шевченків «Заповіт»: «Як умру, то поховайте мене на могилі...»

Зв'язок з досвідом Т.Шевченка поглиблювався в українській літературі у процесі подальшого її розвитку, набуваючи нових ознак у типологічному і генетичному вимірах. Так, творчість Тараса Шевченка захоплювала Павла Тичину (1891 – 1967). У збірках «Сонячні кларнети» (1918), «Плуг» (1920), «Вігер з України» (1924) виявляють себе мотиви й образи Шевченка. В «Щоденнику» 1920 р. поет занотував: «Весь 1919 рік у мене пройшов з Шевченком. Почуваю, що й зараз я його по-новому бачу». Тичина у своїх мистецьких шуканнях спирався на естетичні засади Шевченка: новаторства, народності, широго ліризму. Він помітив «Шевченкову присутність поміж сучасними

поетами, поміж молоддю ще більше усіх їх окриляє, ще більше стверджує й навчає». У своїй дискурсивній практиці Тичина продовжив традиції Шевченка, вдавався до шевченківських образів і мотивів, але переосмислював їх, розширюючи семантичне поле змальованих картин світу. Тичина оспівав духовне і національне відродження народу, його волелюбність і державотворчу роль. Поет брав участь у багатотисячному мітингу на Софіївській площі під час проголошення незалежності України. Тоді у всіх церквах Києва одночасно забили в дзвони: Україною поширився омріяний Шевченком *золотий гомін* свободи. Тичина змалював його у поемі «*Золотий гомін*» (1917). Поет майстерно поєднав звук і колір, віддалені асоціації: мідні дзвони стають *золотими* (у переносному значенні), адже віщують *золотий гомін волі* – незалежність України, яка для народу є найдорожчою, золотою. Ідея поеми – прославлення Шевченкової мрії про воскресіння народного духу, свободи людини і нації. Тичина вдається до умовних форм: киян вітає апостол Андрій Первозванний, засновник і покровитель міста. Оповідач персоніфікує явища природи, оживлює мертвих предків, героїв поеми Шевченка «І мертвим, і живим...», що припливли Дніпром з «*сивої давнини*» на золотих човнах, аби порадіти за державність України.

За жанром «Золотий гомін» – ліро-епічна поема, яку культивував Шевченко. У такому творі об'єктивна розповідь про доленосну подію в житті нації перемежується з ліричним началом, голосом героя, який особливо переконливо звучить у фіналі поеми: «Я – негасимий Огонь Прекрасний, / Вітай же нас ти з сонцем, голубами. / Я дужий народ! – / з сонцем, голубами. / Вітай нас рідними піснями! Я – молодий! Молодий!» Поет майстерно оперує часо-просторовими площинами, поєднує минуле, сучасне і майбутнє. Часовий вимір буття України сягає архетипних образів, символів язичницьких та давніх християнських сфер. Просторові площини охоплюють Софіївський майдан, Києво-Печерську лавру, Дніпро, безмежні степи, «всю Україну», Всесвіт, Чумацький шлях, появу апостола Андрія Первозванного і Бога. Українські краєвиди персоніфікуються: «Внизу – Дніпро торкає струни...» (символ долі народу), виграє хвилями і порогами, немов струнами, долучаючи свою музику до загального просвітлення душ людей. Ця радісна ораторія золотого гомону доноситься до могил

предків, які вітають народ з незалежністю: поява предків на майдані підкреслює, що здійснилася споконвічна мрія народу, усіх поколінь від сивої давнини до сучасності. Ліричний оповідач змальовує фікційну (уявну) містерійну картину їхнього жертвоприношення: «Предки жертву сонця приносять – / І того золотий гомін». Цією радістю народу переймається Чумацький шлях – символ безсмертя українського народу – «сріблясту куряву пряде, перехоплює перегук дзвонів Софії і Лаври, відлунує ріками музики у світобудови». Така кольорова та звукова палітра відтворює масштабність події, що оцінюється космічними вимірами. Як і в Шевченка, в Тичини біблійні образи і символи допомагають митцю відбити неповторний час; апостол Андрій Первозванний ступає з Київського гори і промовляє: «Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутна́я!» Від його благословення засміялись і зазеленіли гори, а Дніпро став чистим і блакитним. За допомогою метафор, епітетів та персоніфікації малюється грандіозна картина відродження: Бог іде Україною і кидає зерна «кришталеві музики», а з глибин Вічності лине музика і в душах людей: «Слава! З тисячі грудей, / І над усім цим в сяйві сонця голуби». Вони символізують свободу і християнського святого духа, що осяює Україну.

Проте Тичина змальовує й драматичне начало життя. В життєрадісну мелодію золотого гомону вриваються тривожні нотки. Їх символізують образи *чорної домовини*, *чорного птаха*, в якого «*очі-пазурі*», що прилетів із поля бою Першої світової війни. Образ хижого птаха уподібнюється *орлові*, що століттями довбав людські душі. Він нагадує шевченківського орла з поеми «Кавказ», що за велінням Зевса карав Прометея за вогонь, принесений людям. У Тичини *хижий птах* розпинав людські душі, століттями нищив волю народу, «*виймав живим очі, із серця віру*». В цих епізодах поеми Павло Григорович передбачив драматичні події братовбивчої війни, коли нищитиметься ідея національного єднання. Змальовано образи *духовних калік*, яким чужа перспектива відродження вітчизни. Вони проклинають сонце і Сина Божого, що освітлює шлях Україні до незалежності. Поет-гуманіст попереджає про пришествя *калік-звірів* на вільну Україну, які її золотий гомін утоплять у крові і сльозах громадянської війни.

Тичина творчо продовжив художній дискурс Шевченка. В обох поетів природа є складником буття. Вона увиразнює боротьбу протилежних сил у суспільстві, відтінює змагання світла і п'тьми. У поезії «Гам тополі у полі» Шевченківський образ тополі переосмислюється, передає передреволюційну атмосферу: «Гам тополі у полі на волі / (Хтось на Заході жертву приніс) / З буйним вітром, свавільним і диким, / Струнко рвуться кудись в далечінь». Ліричний герой «Сонячних кларнетів» глибоко переживає суспільні катаклізми, драматизм доби. Грандіозність подій і національний колорит передається образом *рокотанням бандур*, а також асонансами, які увиразнюють музичними тонами картину. Митець вдається до поетики імпресіонізму: тополі персоніфікуються: «вирастем! – сказали тополі, / бризнем піснями! – / сказали квіти, / розіллємось! – сказав Дніпро, тополі, квіти і Дніпро». Природа радіє здійсненню одвічної мрії народу – бути вільним. Художньої майстерності досягає він за допомогою градації, нагнітання іменників та дієслів («Дзвенить, дзвенить, дзвенить... / Тремтить, неначе сон»), що передають зрушення в свідомості людей, що зусібіч прямують до Києва. Серця мешканців України об'єднані однією ідеєю. Тичина усвідомлює себе частинкою нації, дужим і оновленим, його серце б'ється в унісон з народом, який будує незалежну державу. Для Тичини, як і для Шевченка, революція була засобом втілення мрії народу про свободу, справедливе суспільство, достаток.

Автор «Сонячних кларнетів» був наділений Шевченковою прозорливістю, а тому спостеріг, що у громадянській війні на Україні перемагають звірячі інстинкти. Гуманістичним пафосом пройнятий вірш «Скорбна мати» (1918), в якому Тичина звертається до вічного образу Марії. Цю поезію митець присвятив своїй матері. В його уяві рідна мати, Україна та Божа зливаються в цілісний образ-ідею. Тичинин образ Скорбної Матері перегукується з Іржавецькою Богоматір'ю Т. Шевченка, яка оплакує загибель козаків. Твір написано у річищі шевченківської поетики. Скорбна Мати йде тією ж дорогою, якою прямували до Києва герої «Золотого гомону», аби побувати на історичному акті проголошення незалежності Батьківщини. Проте «біль серце опромінив / Блискучими ножами»: вона спостерігає трагічні картини руїни і страждань рідної землі, що опинилася в полум'ї

громадянської війни. У вірші митець змодельовав глибоко людський образ Скорбної Матері. Побачивши в житах убиту людину, заплакала вона від горя. Богоматір впізнали і вітають колосочки: «Ой радуйся, Маріє!». Образ жита в українській міфології символізує життя, достаток, щастя, неперервність роду. Проте в житах «чийсь труп чорніє», пролито невинну кров, отже, люди забули заповіді Спасителя, розп'ятого за них на хресті. Так замальовується національна трагедія України, знедуховлення людей, що їх оплакує Божа Мати: «Не місяць, і не зорі, / І дніти мов не дніло. / Як страшно!.. Людське серце / До краю обідніло». Влучно, по-шевченківськи Тичина оперує часово-просторовими вимірами художнього світу, проводить паралелі між євангельськими драматичними подіями і подіями ХХ ст. в Україні. Події переносяться в євангелівські часи: Марію зустрічають Учні Сина, питаючи шлях до Еммауса, щоб знайти Христа. Вони вірять у його воскресіння, адже в цьому місті Христос оповів про своє воскресіння. Проте Божа Матір просить їх перенестися на землі сучасної України, охопленої братовбивчою війною: «Заходьте в кожную хату – Ачей вам там покажуть / хоч тінь Його розп'яту». Попри трагізм, вона вірить у воскресіння України. Скорбну Матір охоплює безмірний смуток за Сином. У безлюдному полі вітер доносить Марії вісточку про воскресіння Христа. Та серце Богоматері огорнуте тугою, бо передчуває: «Не будь ніколи раю / У цім кривавім краю». Маріїні риторичні запитання – це оклик зболеної душі до Христа: «За **що** Тебе розп'ято? / За що Тебе убито?». Спостерігається естетична цілісність поезії: глибокий зміст виражено красою поетичного вислову, поєднано національно-релігійні мотиви та загальнолюдські цінності.

У триптиху «На могилі Шевченка» (1918) Тичина порушує питання духовного потенціалу творчості Кобзаря, свою орієнтацію на естетичні принципи поета. Його хвилює доля України, зміна влади, що принесла руїну українцям. У триптиху «Листи до поета» відбито атмосферу часу, суперечки про мистецтво, роль Шевченка у духовному світі ліричної героїні («А все ж таки у Вас не так, / не так, як у Тараса»); застосовано персонажну лірику: дівчина звертається до поета, в листі якої відлунує епоха. П.Тичина пропагував творчість Т.Шевченка, закликаючи молодих митців до сміливого розвитку і збагачення Шевченкових традицій у

мистецтві слова. В поезії «В ім'я людей» він стверджував: «Нам треба голосу Тараса».

На інших позиціях стояли футуристи: вони стверджували, що творять «мистецтво майбутнього», заперечуючи його суспільну функцію та ідейний намір митця, і ставили за мету розміщення доби та людини, позбавленої моральних страждань, ніжності й любові. Водночас українські футуристи заперечували класичну спадщину, закликали митців порвати з традиціями. Їхній лідер Михайль Семенко (1892 – 1937) проголосив принцип деструкції, руйнування мистецтва, вдавався до епатажу, гротеску. Його випади проти Шевченка вражали сучасників. На думку Семенка, нинішнє міщанство пристосувало «Кобзаря» до своїх потреб, творячи йому культ. Справді, більшовицькі ідеологи спрощували рецепцію творчості Шевченка, акцентуючи на його революційних настроях. Руйнуючи культ Шевченка, Семенко назвав одну із своїх книг «Кобзар» як своєрідний «ляпас суспільному смаку»: «Я палю свій «Кобзар». Це було символічне спалення, епатаж проти «великого співця революційного бунту», спрямоване проти маси епігонів Шевченка, які спотворювали його творчість і пафос гуманіста. Семенко не сприймав ідеологізований культ Шевченка, що не давав можливості побачити справжнього, а не канонізованого поета, породивши сліпе епігонство, що його пропагувала марксистська вульгарно-соціологічна критика.

Протилежних поглядів дотримувалися київські неокласики (М.Зеров, П.Филипович, М.Рильський, М.Драй-Хмара, О.Бургардт (Юрій Клен). Вони закликали митців спиратись на класичну спадщину, осягати вершини світової культури, трансформувати її форми та образну систему на рідному полі поезії, щоб піднести її до світового рівня. Тому з пошаною ставилися до Шевченка як талановитого класика українського письменства. Вони вивчали його творчість як літературознавці, видавали твори.

Основоположник неокласичної школи поетів Микола Зеров (1890 – 1937) мав свою концепцію відродження української літератури, яка базувалась на бережливому ставленні й засвоєнні культури минулого, без чого не уявляв дальшого розвитку мистецтва слова. Він шанував Шевченка за любов до української мови, засобами якої пробуджував національну свідомість народу. Від Шевченка у Зерова високий естетичний смак, доцільність

образів, шанування культурно-історичних цінностей людства. У його творах образи світової поезії, біблійна й антична міфологія органічно будують художній світ. «Ad fonts!» («До джерел!») – девіз М.Зерова, що визначав головну передумову творення новітнього письменства і передбачав творче засвоєння здобутків минулих епох. Знаковою була збірка «Камена» (1924) Зерова, поезія якої типологічно споріднена «Кобзареві» Шевченка: зближують Зерова і Шевченка ідеали свободи, людинолюбства, краси, гармонії, громадянської мужності, любов до античного мистецтва. За словами М.Рильського, Зеров закликав митців шанувати літературну традицію Шевченка, «протиставляв її розхристаності тогочасних верлібрів і провінціальному примітивізму та вбогості поетів, які, не жартуючи, вважали себе «послідовниками Шевченка», навіть у думці не покладаючи, що Шевченко був незрівняним майстром тієї форми, закони якої він для себе встановив». Шевченківські *інтелектуальні традиції* продовжив Зеров у збірці «Камена» – видатному явищі української лірики доби національного відродження. Назва збірки символічна: від латинського *Camena* – у давньому Римі так називали богинь, пророчиць, покровительок наук, мистецтва і муз. Камена – це муза-пророчиця, пісні якої бентежать серця. Ця богиня нагадує поета-пророка у Шевченка, який звертався до народу і був його проводирем. Таким є ліричний герой М.Зерова, який накреслив естетичну програму національного відродження: «Класична пластика, і контур строгий, / І логіки залізна течія – / Оце твоя, поезіє, дорога» (сонет «Pro domo» – «На захист себе, в обороні»). Перший варіант твору Зерова мав назву «Україна Молода», а в цьому терцеті останній рядок звучав так: «Оце твоя, Україно, дорога».

Революційні події в Україні спонукали Павла Филиповича (1891 – 1937) звернутись до творів Тараса Шевченка. Збагнувши мистецьку силу поезії Кобзаря, під впливом якого запрягся, що буде писати українською мовою. За життя встиг оприлюднити збірки «Земля і вітер» (1922) і «Простір» (1925), позначені шевченківськими традиціями. У поетичному циклі «Тарас Шевченко» Филипович змальовує зустріч у Києві Шевченка і Куліша, моделює їх стосунки: «Такі відмінно-розмаїті / І разом близькі, як брати». Художню картину світу митця маркують

Шевченкові візії незалежної України: «Свята і благоносна злива / Над Україною шумить... / Новим відродженням народу / Сурмить архангельська сурма». Ліричний герой нагадує шевченківські образи Прометея, пророка, який бачить, як «над головою у Тараса / горить полум'яний язик». Филипович трансформував Шевченківські образи, наповнюючи їх новими конотативними смислами. Для світобачення Шевченка і Филиповича характерним є універсалізм. Від шевченкової поезики в автора збірки «Простір» нахил до космічних візій і диких стихій, захоплення краєвидами безмежного українського степу. В його ліриці степова сила символізує неугамовну енергію українського народу, який прагне визволитися з-під вікового ярма.

Концепція світу Филиповича типово неокласична: у ній світ постає як естетично організований за законами класичної краси життєвий простір. По-шевченківськи виразно автор поезій «Спартак», «З поетичних барельєфів» своїм поглядом сягає минулого й сучасного, щоб прозріти майбутнє, по-філософськи осягнути цілісність буття («Єдина воля світом», «Мономах», «Кампанеллове місто сонця»). Перша збірка позначена шевченківськими романтичними образами високих могил, чорних воронів, експресивністю епітетів, милозвучністю вірша. Ці традиційні образи відбивають похмурі картини подій в Україні, охопленої громадянською війною (сонет «Дивись, дивись, безмежні перелоги»). Символічними є образи шаленого вітру, «кривавих днів» тощо. Филипович прославляв життєдайні сили природи, які у нього персоніфіковані. На природу й людину він дивиться крізь призму ідеалів досконалості, краси. Звідси – шевченківська його закоханість мистецтвом слова. Поетичне кредо митець висловив у поезії «Я – робітник в майстерні власних сил», що характеризує естетику усіх київських неокласиків з їхнім шанобливим ставленням до слова і творення: «Натхнення втіху чую я тоді, / Коли учусь у давнього митця, / Але, безжурні, горді, молоді, / Лише майбутнім дихають серця».

Неокласик Михайло Драй-Хмара (1889 – 1939) розгортав свій поетичний дискурс у потужному духовному просторі Шевченка. Був людиною «чіткої духовної й національно-державотворчої орієнтації» (Ю.Лавріненко). Увійшов в українську лірику як автор збірки «Проростень» (1926), в якій порушив кілька

тем: мистецтво та його роль у сучасному суспільстві, національне відродження України в ХХ ст., буття людини, проблеми її самотності, вибору і боротьби. Він яскраво продемонстрував схильність до класицистичного карбування форми й образу, картинної гнучкості, багатой кольорової палітри, суворой симетрії та гармонії. В поемі «Поворот» (1927) виразно виявляють себе шевченківські мотиви, ліричний герой Драй-Хмари відтворює гаму своїх почуттів і переживань: «Я говорю устами мільонів / німих, пригноблених рабів, / що утішителя не мають. / Я говорю устами тих, / хто проклятий одвіку...».

За жанром твір – лірична поема, до якої вдавався і Т.Шевченко; в центрі такої поеми перебуває герой, крізь світосприймання якого відтворюються події, почуття і переживання, моделюються картини буття, змагання народу за волю. Осмислюється драматична доля України в історичній парадигмі її поступу. Іван Дзюба відзначив, що поема М.Драй-Хмари «є пристрасним монологом любові до України, в ній біль і тривога за неї». Образ України-страдниці – Шевченків образ, який набув історіософського виміру і звучить по-новому. Автодієгетичний наратор розгорнув вражаючу картину вселенської містерії, в якій Україні відводиться ключова роль. У його візіях, як і в Шевченка, постають картини «скропленої кров'ю землі», руїни, занедбаності краю, що лежить на «перехресних шляхах», «страшних могил». Фрескова композиція поеми сприяє ліричному оповідачеві змалювати «страшний голод» у пореволюційну добу, відтворити людські страждання, смерть, що чигає на людей: «Глянув – безодня, / трупи кругом, / ворон безокий / плеще крилом». Ці образи служать семантичним ключем в експлікації художнього світу автора. Шевченкові образи, мотиви органічно вплітаються у художню тканину поеми, творячи її інтертекстуальне поле. У поемі «Княжна» Шевченка зображено постійні бенкети князя і голод у селі: «А голод стогне на селі, / І стогне він, стогне по всій Україні». Немов попереджуючи голодний 1933 рік, Драй-Хмара змалював жакливу історію Соломії та смерть її дітей. Автор поеми порушує питання здобуття державності і втрати її незалежності українцями: «А хто винен? – Ми самі: / лежавши на печі, / держави не здобудеш». Як і Шевченків герой вірив у перемогу, так і ліричний оповідач Драй-Хмари упевнений у власні

сили народу в боротьбі з напасниками. Він переконаний: «Та ми побачимо ще кращі дні: / кров проливалася недаремно – / вона розбудить нам свідомість. / Надійтеся не на чужі, / а на свої, / на власні сили».

Поет вірив у правоту естетичної позиції, обраної ще Шевченком, який утверджував гуманістичні ідеали свободи і краси. Це знайшло своє втілення у шедеврї української лірики доби сонеті «Лебеді», в якому в алегоричних образах лебедів змальовано долю неокласиків, яких радянська влада переслідувала. Це «гроно п'ятірне нездолених співців». Наскрізною у вірші є *антитеза*, улюблений художній засіб Кобзаря: величні красені лебеді протиставляються закостенілому, приборканому, застрашеному середовищу своєю активною позицією. Взимку вони могутніми крилами ламають «крижані лани» озера і своїм співом розбивають у серцях людей розчарування і розпач, тобто рвуть пута духовної і національної неволі, покірності, пізнаючи щастя свободи, вчать своїм прикладом інших бути вільними.

Максим Рильський (1895 – 1964) – найпослідовніший спадкоємець традицій Шевченка, який їх розвивав і поглиблював. Неоціненним є його внесок у дослідження творчості поета. Витончений майстер неокласичного стилю, він витворив неповторний художній світ, наповнений шевченківським гуманізмом. У поезії «Шевченко» (1932) Рильський підкреслив життєтворчість поета, який «живою кров'ю... кипить. / Тому його людським кіотом / По віки вічні не вмістить». У Шевченкові йому імпонувало те, що він «за Україну борець... всі слова священні спалив глаголом». Успадкував Рильський його філософію культури як безсмертя людства у вічних пошуках добра і краси. Він поставив постать Шевченка в коло Прометея, Бетховена, Шекспіра, Франка та інших діячів культури. У творі «Бенкет» (1918) Рильський виводить образ поета, в серці якого «вічно йде війна». Митець стоїть перед вибором: боротьба чи втеча від дійсності? Ліричний герой взирає на шевченківського героя, девіз якого: «караюсь, мучусь, але не каюсь», і вітає тих, хто обирає битву. Натомість дівчина вважає, що серце у поета «нижче і слабке», але той, хто втікає з поля битви, тяжко розплачується: губить талант, «як щит Горацій». Перебуваючи у пошуках, Рильський декларує досконалість форми, заглиблюється у світ антики. Його поет у

вірші «В високій келії, самотньо-таємничій» сповідує Шевченків ідеал творчої праці і боротьби зі злом, в якій бачить смисл життя. Для героя краса символізує найвищий критерій мистецтва, в його очах художній твір є виявом краси. Поступово поет Рильського уподібнюється Богові, несе людям слово істини.

Продовжив Рильський інтенції Шевченка в поемах «Сашка», «Крізь бурю й сніг» (1923), «Чумаки» (1923), «Жага» (1942), «Мандрівка в молодість» (1944), серед яких особливо виділяється історична поема «Марина» (1931). Вона співзвучна поемам та повістям Шевченка «Катерина», «Слепая», «Княжна», «Сова», «Осика», «Музикант» та ін. В основу твору покладено історію драматичного кохання кріпачки Марини та її коханого Марка, поневіряння дівчини, яку пани перетворили на іграшку в поміщицьких садибах, а згодом у кріпосному театрі. Це був традиційний сюжет, відомий у творах О.Герцена, Т.Шевченка, М.Лескова. «Тема цього твору, – писав Рильський, – два світи: кріпаки і пани на правобережній Україні в ХІХ столітті. Ідея – фальшивість усякого «панського народолюбства», чи то балагульсько-романтичного, чи навіть забарвленого кольорами найлівіших політичних течій, що на ті часи існували». Від Шевченка у поемі звеличення свободолюбного духу народу, як його субстанційного начала, сатиричний гнів у змалюванні панства, наділеного аморальними рисами, жорстокістю стосовно кріпаків, яких продають, немов собак. Змалювано антигуманний світ кріпосницької дійсності, її характерних представників. Їм протиставляється внук гайдамаки, коханий Марини Марко Небаба, який втілює свободолюбство і справжній лицарський дух. Його зображено романтичними барвами: парубок-вогнь, наділений вродою, гордою і сміливою вдачею. Він нагадує галерею персонажів від Яреми Галайди до Кармелюка, Миколи Джері, та інших правдолюбів. Образ Марини, дівчини-кріпачки моделюється багатогранно як яскрава постать жінки, що зазнає певної внутрішньої еволюції, яка з жертви, жінки-страдниці постає бунтівником: «Струнка, вродлива, та уже не та, – / Не залякана, заплакана дитина, – / Грім! гнів! покара! – месниця Марина». Це був новий образ жінки-месниці, навіяний ідеями Шевченка.

Плідними були уроки Шевченка для митців «Празької школи», які у своїх естетичних шуканнях спиралися на традиції

Шевченка, успадкувавши ідею української державності, історіософське осмислення буття народу. Їх об'єднувала активна участь у національно-визвольних змаганнях за незалежну Україну, а також неоромантична та експресіоністська стильова манера письма. Філософською заглибленістю й любов'ю до класичних форм вони споріднювались з київськими неокласиками. Митці школи прагнули утвердити українську «національну духовність». У свою поезику вони увібрали Шевченкову експресивність образів, звукопис, художній паралелізм, антитезу, символіку. Від Шевченка вони успадкували новий тип героя: вольової людини, національно свідомого українця, який з ідейних переконань віддасть життя за незалежність України.

Яскравим продовжувачем концептів Шевченка був Євген Маланюк (1897 – 1968). Виявив себе як митець державницького мислення, який болісно роздумував над уроками й причинами втрати Україною незалежності і бачив перспективи для державної самостійності. Він апелював до Шевченка як національного поета в сонеті «Шевченко» (1925) високо оцінюючи його роль у національному відродженні України після кількох століть рабства й стихійних бунтів. На його думку, визначення «Кобзар Тарас», «трибун» є замалим для цієї гігантської постаті в українській історії, бо він є тим, «ким зайнялось і запалало» наше національне відродження. Маланюк назвав його «духовним Мойсеєм нації». Спираючись на традиції Шевченка, він сформулював свою естетичну концепцію мистецтва як суспільно активної величини: завдання поета – служити Україні, втілювати загальнонаціональні ідеї: «Як в нації вождя немає, / Тоді вожді її – поети. Міцкевич, Пушкін не дарма / Творили вічні міти й мети... Ростили й пестили надії, / І стали вічністю життя / Їх в формі Польщі і Росії...». Слово стає єдиною зброєю. Маланюк, як і Шевченко, поставив слово на сторожі української культури й державності, формування нового типу українця-патріота України.

Споріднює митців образ України, яку Маланюк називав метонімією «Новою Елладою», «Степовою Елладою»: «Незборима сонячна заглядь – / Віки, віки – одна блакитна мить! / Куди ж поділа, Степова Елладо, / Варязьку сталь і візантійську мідь?» У річищі поезики Шевченка Маланюк моделює образ України на зіткненні й перехресненні різних понять, що виражають цілу гаму

почуттів: національну гордість за Вітчизну, любов і ненависть, надію й розпачливий крик душі. Митець вдивляється в її історію, бачить Україну в класичні красі Древньої Греції: «О, моя Степова Елладо, / Ти й тепер антично-ясна». По-шевченківськи влучно поет у триптиху «Знаю – медом сонця, ой Ладо» (1925) поєднує античний і національний світи, останній виступає в архетипі степу, що підкреслює повільно-лагідну статечність характеру українця, його залюбленість у рідну землю і ясні зорі. Водночас образ степу набув трагічно-негативного значення, адже відкривав шлях для войовничих азійських кочівних народів, які ураганом проносилися Україною, плюндруючи її. Так само архетипним є образ Лади, праукраїнської богині весни, кохання та плодючості, яку малювали з пшеничним колоссям, дитям на руках і червоним яблуком. Образ Лади символізує історичну пам'ять і духовність українців, хоч вони й знищувалися чи то «половецьким хижацьким ханом», чи то монгольськими або більшовицькими ордами.

Шевченківською історіософією позначена «Варязька балада» (1925), в якій поет оперує масштабними часо-просторовими координатами, змальовує трагічну історію Вітчизни, закликаючи до її воскресіння. У заспіві він пристрасно запитує: «Куди ж поділа, Степова Елладо, / Варязьку сталь і візантійську мідь?» – тобто чому втратила минулу славу й свою державність? Величні образи Степової Александрії (метонімія України), стародавніх міст, Дніпра, Києва, уквітчаного «золотом царгородських мозаїк», створюють образ батьківщини. Поет виділяє державницький період Київської Русі, постать Ярослава Мудрого. У тканину твору влітається баладний мотив. Поневолено й зруйнована напасниками Україна уподібнюється жахливому образу відьми, яка, розгорнувши кажанові крила, розхристана, летить на шабаш – «своїх дітей байстрючу пити кров». У фіналі балади змальовано Хмельницького й Мазепу: із Чигирина й з Батурина «два гетьмани виходять мертві й п'яні, / І кожен довго плаче і спів». Хмельницький проклинає Виговського за смерть сина Тимоша, а Мазепа «на північ кида блискавками віч», тобто задумав визволити Україну з неволі російського самодержця. Завершується твір риторичним питанням, що обрамлює твір: «Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, / Проклятий край, Елладо степова?!..»

Як і в Шевченка («Обідрана, сиротою, понад Дніпром плаче»), Україна в Маланюка постає в образі жінки. У хвилини гніву й розпачу він її бачить то в образах Чорної Еллади, то Антимарії, то покритки України, то матері яничара, то «зрадливої бранки степової»: «Діва-Обида», «Псалми степу» (1923). Україна постає страшною, поневоленою, обпаленою «чорним вітром». Епітет *чорний* вітер семантично багатий – це символ горя, рабства, чорної спаленої землі, сплюндрованої, пекучої, як під час степових бур. Інколи поет, звертаючись до України, іронізує, соромить її, запитує: «Невже ж Тобі ще може снитися, / Що вільна ти колись була?»; «Невже калюжею Росії / Замре твоя широчина?» Деякі читачі не розуміли таких інвектив на адресу України. Але такою плум'яною любов'ю поневолену батьківщину любили Шевченко, Франко, Леся Українка, так мав право любити її і Маланюк, який, картаючи рідну землю за її рабське становище, готовий був віддати за її волю своє життя.

Продовжив Шевченкове історіософське осмисленням буття народу Олекса Стефанович (1899 – 1970), один із елітних поетів «Празької школи», який формувався на його поезії. У вірші «Шевченко» (1928) змальовано екзистенційний образ поета, який зазнав лихої долі, але піднісся над нею, подолав всі перешкоди. Його слова клекотять у горлі, сплетені в клубок крові і сліз, перетворилися в орлині крила. Він закликає до відродження свободи: «Воскресни, мамо неповинна!» – / Й душа мольбою відплива... / Як перед образом слова». Слово уподібнюється Кракатао – вулканічному острові в Індонезії; воно «Заклекотало, зрокотало – / І стала тиша – і горить: Так вибухає, так мовчить / Вогненнолаве Кракатао». Автор збірок «Поезії» (1927), «Stephanos I» (1938) поєднав «історіософські мотиви та роздуми з одвічним стражданням українського народу з релігійним світовідчуженням постовим» (Б.Рубчак).

Як і Шевченко, Стефанович любив асонансне й алітераційне звучання поезії: «В сріблі місяця лебеді срібні. / Срібні лебеді в срібній воді» («От високо стояв місяць у небі»). У художньому світі Стефановича важливу роль відведено образам давньої української історії та міфології. Як і Шевченко, він представив цікаву інтерпретацію «Плачу Ярославни», де змальовано величний у своїй трагічності образ Ярославни: «Чуєш?

Зозулею хоче злетіти, / Хоче у далеч кудись... / Чув те квіління жіноче, що вітер, / З мурів здійнявшись доніс. / Я б, – каже, – в зелень його перенесла, / В зелень з кривавих калюж! Дайте мені ви для синяви весла! / О не дасте... Чому ж?..». Звертається митець і до доби козаччини, оспівуючи Петра Дорошенка й Богдана Хмельницького як державотворчих мужів, що виборювали незалежну Україну («Дорошенко», «Богдана стрічають»). Шевченків святий заповіт незалежної України взяли герої Базару й Крут. Поезія «Крути» – одна із перлин лірики Стефановича, співзвучна поезії Шевченка «Ой чого ти почорніло», в якому змальовано героїчну смерть козаків під Берестечком, які захищали «нашу волю» і незалежність. В автора «Крут» – це реквієм трьомстам полеглим київським студентам, учням та курсантам, які під Крутами 29 січня 1918 року героїчно захищали суверенітет України від кількатисячної військової частини більшовицької армії, якою керував жорстокий М.Муравйов. Митець драматичними фарбами змальовує бій, карбує динамічні образи й напружені картини. Українські патріоти мужньо витримують шалені атаки ворога, але немає патронів, сили нерівні: «Як захлиналися співами ви, / Так захлиналися кров'ю». Героїзуючи подвиг молоді, поет вірить, що кров за незалежність Вітчизни пролита не даремно, пам'ять трагедії під Крутами буде бити на сполох, будити совість кожного українця. Головна ідея творів обох поетів – віра в перемогу ідеалів, за які боролися колись козаки, а тепер – молодь: «Сходять нам ваші сонця, / Дзвонять серця ваші вічні, / Ваші квітневі, травневі серця, / Криком кривавим – воскресни!» Сучасники митця згадують, що поет дуже ретельно опрацьовував свої поезії, шліфував їх, домагаючись, щоб кожне слово звучало точно й виразно.

Свою спорідненість з художнім світом Т.Шевченка відчувала Оксана Лятуринська (1902 – 1970) – талановита поетеса, скульптор, перекладач. Її скульптурні праці відзначаються синтезом монументальних форм з модерними композиціями, мистецьку вагу має погруддя Тарасові Шевченку. Поетеса розвивалася у річищі символізму. Найчастіше вона зверталася до поетичних мініатюр, які, за словами Богдана Бойчука та Богдана Рубчака, нагадують самобутні всесвіти, сповнених чудових несподіванок і творчих відкриттів. Ємно, виразно, експресивно

вона передає складний світ почуттів ліричної героїні: «Темні тіннями божниця, / І темно дивляться Святі, / Скорботно-виснажені лица, / Як пергаментові листи... / І мариться: мов сліз криниця, / мов Божі муки й Божа кров». У візях ліричної героїні постає кривава криниця сліз, коли вона стоїть перед суворо-скорботними ликами святих, вона бачить Україну в образі грізної Диви з мечем – уявляє її Богинею, якій приносять вічні жертви, Дівою-сфінксом, перед якою вона падає, благаючи волі рідній землі. Шевченкова метафізичність релігійних образів спрямована на Україну. Лірична героїня – дочка поневоленої нації, тому, сягаючи своїм зором у сиву давнину, бачить вольові натури, які захищають свободу: «Впасти першим чи десятим, / тільки б каленіти в люті, / глибоко списа віткнути, / болячи мечем затнути». Тема бойового лицарства звучить у багатьох поезіях авторки («Не соколи вилітали», «Не знаєш гасла – боронись!»). Український лицар з мініатюри «І зрине кінь у височінь» сприймає смерть на полі брані як почесний підсумок свого життя. Коли воїн з'явиться у бойовому спорядженні перед святим Юрієм, і Юрій запитає: «Що мав над життя дорожче? / Що на землі досяг?», то він гордо скаже: «Я був, Побідоносче, / доніс свій золот-стяг». За цей подвиг він перебуватиме серед лицарів неба». Поезія «Листопад» присвячена пам'яті 359 лицарів Волині, які полягли за незалежну Україну». Героїня Лятуринської знаходиться серед легіону борців, яким освітлює шлях: «Я в темінь кину смолоскип, / Осяю шлях великий, / Висоти скель, провалля глиб / І подвигом натхненні лики». В українській поезії спостерігається еволюція героїні: від Шевченкової матері-страдниці до месниці і дівчини-лицаря.

Богдан Ігор Антонич (1909 – 1937) народився на Лемківщині, де населення розмовляло лемківським діалектом української мови. Його пестунка (молочна мама і няня) читала йому з дитинства напам'ять «Кобзаря» Шевченка. Українську літературну мову він студіював за творами Т.Шевченка та інших класиків. Благотворний вплив Шевченка позначився на його естетичній концепції: він відкинув традиційні народницькі й марксистські уявлення про покликання поета і призначення поезії. Розглядав самодостатність мистецтва: «Мистецтво не відтворює дійсності, ані її не перетворює, як хочуть інші, а лише створює окрему дійсність» (стаття «Національне мистецтво», 1933).

Антонич закликав митців не підпорядковувати «індивідуальність творця ідеї, доктрині, програмі, якійсь групі». Митець має бути самим собою і не повинен розчинятись у позахудожніх сферах.

У дискурсивній практиці Антонич, як і Шевченко, виходив із положення, що мистецький твір як естетична даність існує поряд з реальним світом. Він не є копією, хоча й живиться його джерелами. Спираючись на традиції Шевченка, Антонич витворив оригінальну концепцію світу, характерною ознакою якої є пошук втраченої гармонії, єдності людини й космосу, особи й природи. Він органічно поєднав казку, міф і реальність, теперішній і давноминутий, по-дитячому наївне обоження природи з циклотворчими образами космосу. Свідомість поета сягає глибин часових шарів, доходять до коренів вірувань і появи міфів, знаходячи своє словесне вираження тих первнів: «Антонич був хрущем і жив колись на вишнях».

У вірші «Вишні» митець творить естетичну реальність за своїми законами світобачення, уподібнюючи себе хрущеві. За допомогою прийому метаморфози поет підкреслює спадкоємність традицій Шевченка, який слово поставив на сторожі народу. Антонич високо цінує цей монолітний художній світ генія, але відчуває себе малим, «хрущем», якого оспівав Кобзар у знаменитих рядках: «Садок вишневий коло хати, / Хрущі над вишнями гудуть». Україну автор «Вишень» називає «пишною і біблійною, тобто країною з древньою історією та культурою», «квітчастою батьківщиною вишні й соловейка». В тодішній ліриці, зокрема авангардистській, ці традиційні символи національного буття вважалися архаїчними, такими, що не відповідають вимогам індустріалізованої епохи. Натомість Антонич вважав, що ці архетипні образи нашої ментальності, до яких вдавався і Шевченко, не втрачають своєї свіжості й надихають на поетичну творчість: «Де вечори з Євангелії, де світанки, / де небо сонцем привалило білі села, / цвітуть натхненні вишні кучеряво й п'яно, / як за Шевченка, знову поять пісню хмелем». Міф, архетипні образи потрібні Антоничу для того, щоб глибше пізнати буття і людину, вагомість поетичною слова («Хліб насущний»).

Уроки Шевченка для Антонич полягають у тому, що він вміло поєднав місцевий, лемківський колорит із загальнонаціональними образами й символами. Таким є топос

шевченкової тополі у вірші «Село», як і образ явора та інші атрибути хронотопу. Природа Лемківщини виступає в поезіях Антонича природною складовою національного життя, яку ліричний герой немовби бачить ізсередини. У справжньому шедеврї лірики – поезії «Різдво» – Антонич, йдучи вслід за Шевченком, християнську містерію проектує на Лемківщину, з її язичницькими повір'ями й поклоніннями. В українському середовищі розігрується біблійне дійство, бо лемки уподібнюються до волохів: «Прийшли лемки у крисанях і принесли місяць круглий», тобто подарували хліб. Справді, на Різдво українці з хлібом і свяченою водою обходять обійстя й освячують його. Поганський місячний знак – «золотий горіх» – опиняється у долоні Марії, яка тільки здогадується, які випробування доведеться витримати її Синові. Національним колоритом зігріта поезія «Коляда», в якій знову постає чарівна Лемківщина: «Тешуть теслі з срібла сани, / стелиться сніжиста путь. / На тих санях в синь незнану / Дитя Боже повезуть». Справжнім Шевченковим гуманізмом проіннятий цей твір. Ясна Пані, тобто Божа Мати, вже знає трагічне майбутнє свого Сина, але не може змінити його долю, покладаючись на Всевишнього: «Ходить сонце у крисані, / спить слов'янськеє дитя. Їдуть сани, плаче Пані, снігом стелиться життя». Безперечно, картина змальована у річищі поезики Т.Шевченка.

Друга світова війна змінила спосіб буття українських письменників: 109 митців слова воювали на фронті, в партизанських загонах, дехто опинився в евакуації в Саратові, Уфі та інших містах, 25 полягли смертю хоробрих. В окупованому фашистами Києві Спілку письменників України очолила Олена Теліга, яка видавала часопис «Літаври», організувала літературне життя. Вона відмовилася співпрацювати з окупантами, тому була розстріляна в Бабиному Яру разом із поетом Іваном Ірлявським. У такий складний час митці звернулися до творів Т.Шевченка, який надихав їх до боротьби своїм пером. Поети творчо використовували його образи, афоризми, ідеї, трансформуючи до нових умов життя. 24 червня 1941 року Павло Тичина опублікував вірш «Ми йдемо на бій», в якому виявляють себе шевченківські інтонації. Особливий резонанс викликала його поезія «Я утверждаюсь», в якій Тичина висловив ідею безсмертя народу та України, яка зображується в образі Шевченкової караючої месниці:

«Фашистська гидь! Тремти – я розвертаюсь!.. / Тобі ж кладу я дошку гробову! / Я стверджуюсь, / я утверждаюсь, бо я живу». Видатне мистецьке явище доби – поема «Похорон друга» (1942) Павла Тичини. Вона позначена Шевченковим гуманізмом та історіософією, а також жанровими уподобаннями Кобзаря – ліричною поемою. Поет яскраво виявив свою творчу індивідуальність, осмисливши філософські питання життя і смерті, перемогу добра над злом. Ідея твору – утвердження безсмертного подвигу народу в ім'я свободи Вітчизни, віра в перемогу народів Європи над фашизмом. За жанром це – лірична поема, оскільки наратив веде ліричний герой. Це патріот, який змальовує війну крізь призму свого внутрішнього і філософського світосприймання. Сюжетом поеми служить потік думок і почуттів ліричного героя, суміш його емоцій, переживань, роздумів. В основі сюжету покладено реальний похорон полеглого у війні з фашистами воїна Степана. Поема будується як поліфонічний твір, що містить епічні, драматичні й ліричні елементи. У художньому світі трагічне (смерть воїнів) протиставляється оптимістичному (героїзм бійців). Мінлива гама звуків і фарб відтінює багатий внутрішній світ оповідача, утворюючи імпресіоністичний образ-моноліт «синього оркестрового плачу», який «припадає зеленим до ялин» на тлі багряного заходу сонця, що нагадує про смерть побратима. Важливу композиційну функцію відіграє ретроспекція: перед очима героя постає картина прощання друзів «кінь баский подаленів тоді і зник», звістка про подвиг побратима Ярослава на фронті під Харковом. Через лаконічні деталі, гіперболу вимальовується міфічний образ воїна-богатиря, яким пишається рідна земля. Ярослав загинув, проте село врятував й життя людей, приреченими фашистами на смерть. Оповідач підсумовує: «в віках той житиме, хто Батьківщину обороняв». Його герой – гуманіст, він утверджує активність як добродіяння. Пафос поеми – в утвердженні тріумфуючої життєвої сили, оскільки народ непереможний. Відвага, енергія і героїзм полеглих відроджується в нових поколіннях.

Восени 1941 року М.Рильський зачитав по радіо патріотичну поезію «Слово про рідну матір». Рідна матір – це Україна, змальована багатогранно, як пейзажний, історіософський та культурологічний образ. Для поета Вітчизна – «земля, яку

сходив Тарас / Малими босими ногами», «степів широчина бездонна», «печаль і радість наша, пісня». Головна ідея «Слова про рідну матір» – утвердження незнищенності святинь минулого і сучасного, прославлення безсмертя народу та Батьківщини. Поет по-шевченківськи лаконічно і ємно зобразив просторові координати рідної землі: «Грмить Дніпро, шумить Сула, / Озвались голосом Карпати / І клич подільського села / В Путивлі сивому чувати». Цим образом автор поетизує духовні цінності народу, який повстав проти фашистської чуми.

Поетичні книги «Слово про рідну матір» (1942), «Світова зброя» (1942), «Велика година» (1944), «Неопалима купина» (1944) – яскраві зразки високохудожньої патріотичної лірики. В цих творах Рильський продовжив традиції Шевченка, постав як історіософський митець з глибокою історичною пам'яттю і відчуттям шевченкових поетичних джерел. Він вдався до архетипних образів нашого народу, скажімо, неопалимої купини – символу вітчизни. У поемі «Жага» ліричний герой оповів про духовну єдність людини і рідної землі. Жага – це полум'яна любов до Батьківщини; степова спека, що випалює все живе, асоціюється з фашистською окупацією рідної землі. Ліричний герой малює хресну дорогу України і вірить у воскресіння Вітчизни: «І віру, нене, до загину, / Що зійде промінь в далину, / Неначе шабля золота, / І в заповідану годину, / В прозору тишу голубину, / Ти зійдеш, рідна, із хреста».

Лірика Андрія Малишка періоду війни пройнята шевченковим пафосом. Поет змалював образ митця-сурмача в посланні «Тарасу Шевченку», яку прочитав на урочистому мітингу у Воронежі. Перша частина вірша завершується шевченківськими романтичними образами і ремінісценціями, що бентежать уяву реципієнта, вселяють віру в перемогу над злом: «І встануть мертві на розплату, / Немов живі. І гнівний люд / Зведе на плаху німця-ката, / Щоб Україна – наша мати – не плакала. Настане суд!». У другій частині ліричний герой малює чудовий персоніфікований образ України, яка постає в ореолі дніпрових хвиль, столітніх дубів, співів дівчат, могили Шевченка в Каневі, яка відлунює співом солов'я. Герой звертається до могили Кобзаря: «Неопалима будь, заступнице моя!» Як і Шевченкові персонажі «Гайдамаків», герої Малишка беруться за святі ножі, щоб захищати Вітчизну:

«Україно, світе мій, дніпровко чорноброва! / Де, неначе сурма, спів Тарасового слова, / Де й сам він устає над бурями війни».

Продовжив інтенції Т.Шевченка Андрій Малишко в циклі «Україно моя» (1941). Сучасників поета вражала і нині бентежить глибоко експресивна і художня сила його поезій. Цикл нагадує симфонію: в ній органічно поєднано гаму почуттів, переживань, емоційних станів ліричного героя. Ліричний герой має національні образи Дніпра-Славутича, колискової пісні, журавлиних ключів, зорі, Шевченкової кручі, карпатських долин. Так окреслюється поетичний часо-просторовий образ рідної Вітчизни, її складний історичний шлях. Ліричний оповідач вдається до антитези, запозиченої з фольклору, але наповненої новим змістом: шуліки уособлюють ворогів, а бійці – орлів. У річищі шевченкової поезики митець відтворює ментальні риси українців, які поєднують у собі лагідність душі, мрійництво, миролюбність, а також спрагу до волі, рішучість у діях, непохитність у боротьбі з ворогом, готовність віддати життя за свободу України: «Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі, / Польова моя мрійнице. Крапля у сонці весла. / Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі, / Щоб з пожару ти встала, тополею в небі росла». Тарадиційний шевченківський образ тополі набуває символу України. Переосмислюються й інші образи: Микула уподібнюється до поета-воїна, якому вкрай важко залишати рідну землю, відступаючи під шаленим наступом ворогів: «Я дививсь – і німів, і прощавсь – і прощатись не міг». Ліричний герой вдається до ремінісценцій, використовуючи Шевченківський заклик «До кари!», звертаючись до героїчних образів Наливайка і Залізняка. Водночас Україна в уяві героя вимальовується в образі «барвінкового поля» – символу вічності роду й народу, «зеленого і вічного саду, пробудженої месниці». В тяжких і страшних випробуваннях війни герой Малишка не загубив людяності, найблагородніших почуттів до батьків, дружини, побратимів. Він стає до бою, щоб захистити гуманістичні цінності.

Благотворним впливом Шевченка позначена поема «Прометей» А.Малишка, в якій зображено героя прометеївського виміру. Йдеться про рядового бійця, живцем спаленого фашистами. Але не смерть, а прометеївське життєствердження визначає пафос твору, в якому проста людина, наділена духом прометеїзму.

Український поет зумів наповнити образ Прометея новою семантикою, досить конкретною, реалістичною, а відтак символічною і яскравою. Автор вдається до цитатного дискурсу і передає епізод, як хлопчик читає поему «Кавказ» Т.Шевченка та діалог між воїном та підлітком: «І бо убив його? Ні, ні, / Скрав довічно, в єдині / Прикув до скелі, мов к порогу. / То й що? – Він не скорився богу. / Ото людина!...». Ідеї прометеїзму безсмертні, їх, мов естафету, передасть хлопчик наступним поколінням – такий символічний фінал поеми. У ХХ столітті до шевченківського образу Прометея зверталися Леся Українка, В.Пачовський, П.Тичина, М.Рильський, І.Драч, М. Руденко, О.Бердник, Т.Майданович та інші. Їхній образ Прометея немов продовжує Шевченкову естафету прометеїзму в українському письменстві ХХ ст.

Шістдесятники у своїх дискурсивних практиках спиралися на велику школу поезії Т.Шевченка. Вони розширювали тематику, образну палітру лірики, плекали багатство стилів і манер письма. Гуманізм став провідною естетичною ідеєю, відходила у минуле практика знеособлення людини, відкидання уявлення про стандарт, безликість робітника чи селянина. Таким продовжувачем художнього дискурсу Шевченка був В.Симоненко (1935 – 1963), який проголосив: «Ти знаєш, що ти – людина. / Ти знаєш про це чи ні? / Усмішка твоя – єдина, / Мука твоя – єдина, / Очі твої – одні». Твір відбиває Шевченкову віру в етико-моральну й духовну силу українців, яка допомагає їм вижити в умовах колоніального статусу України. Іван Кошелівець відзначив, що Василь Симоненко «входив в історію української літератури як гідний нащадок Шевченка». Образ матері – наскрізний образ в ліриці Симоненка, який символізує Україну. Вірш «Задивляюсь у твої зіниці» написано у формі монологу поета з Україною, в якому він сповідається їй у своїй палкій любові. Він пишається її героїчною історією, що сягає минулих епох, коли відбувалися революції, бунти і повстання, гинули за її свободу найкращі сини народу. У візії поета і сьогодні «чути битви споконвічний грук», адже «Ще не всі чорти живуть на небі, / Ходить їх до біса на землі». Симоненко перший, за словами Василя Захарченка, в задушливі комуноімперські роки посмів на весь голос сказати те, про що в нас одні тільки думали, а інші навіть боялися й помислити про таке.

Він підніс наш дух, нагадавши про обов'язок любити свою Україну над усе на світі, ні в кого не питаючи дозволу на це». Своє життя ліричний герой Симоненка присвячує Україні: «Ради тебе перли в душі сію, / Ради тебе мислю і творю – / Хай мовчать Америки й Росії, / Коли я з тобою говорю!»

Симоненко постійно йшов слідами Шевченка: його поезії позбавлені езопівської конспірації, в яких поет все називає своїми іменами: «Де зараз ви, кати мого народу? / Де велич ваша, сила ваша де?... / Народ росте, і множитья, і діє / Без ваших нагаїв і палаша. / Під сонцем вічності древніє й молодіє / Його жорстока й лагідна душа». Симоненко поєднав Шевченківську ненависть до напасників Вітчизни та любов до України. Патріотичним пафосом пройняті поезії «Україні», «Лебеді материнства», які будуються на засадах діалогізму: ліричний герой звертається до сина: найдорожчою для кожної людини є Вітчизна, котру не обирають, як рідну матір, а люблять такою, якою є. Звучить голос матері, яка малює чарівний світ казки, що приваблює маленького героя і дає напутнє слово, коли він вирушає в дорогу і постає перед вибором: «Можеш вибирати друзів і дружину, / Вибрати не можна тільки Батьківщину. / Можна вибрати друга і по духу брата, / Та не можна рідну матір вибирати». Народнопісенні образи й символи, порівняння й епітети (тихі зорі, лебеді, як мрії, сади зелені, білява хата, диво-наречені, верби і тополі) моделюють ємну картину буття українців, відбивають їх ментальність і вірування, глибоку духовність народу. Антиколоніальним пафосом пройнята поезія «Курдському братові», яка перегукується з «Кавказом» Шевченка. Симоненко став на захист курдського народу, який боровся за свою незалежність. У моделюванні картини світу курдів виявляють себе маркери страждальної долі українців, які виборювали протягом віків свою свободу: напасники «прийшли забрати ім'я твоє, мову, / Пустити твого сина байстрюком... / Жиріє з крові змучених народів / Наш ворог найлютіший – шовінізм». Шевченківською сатирою пройняті поезії «Злодій», «Некролог кукурудзяному качанові, що загинув на заготпункті», «Казка про Дурила», в яких висміювалися радянські порядки, бездушне ставлення до людини.

Серед шістдесятників Іван Драч (1936) вирізняється особливою оригінальністю, іскрометністю, потягом до експериментаторства. Його художні шукання перебували в

силовому полі Шевченка, що зумовило його естетичне новаторство. Шевченків прометеїзм, художній гіперболізм, любов до простої людини визначили поетику Драча, його прагнення розширити межі естетичного моделювання світу, вийти за рамки традиційного розвитку думки. Поема-феєрія «Ніж у сонці» (1961), збірки «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1965), «Балади буднів» (1967) позначені універсальністю, інтелектуалізмом, метафоричним стилем, ширим ліризмом. Поет оновив українську лірику модерним мисленням. У цьому річищі розгортався дискурс поеми «Ніж у сонці», художня структура якої визначається передусім характером переживання історичної епохи, конкретними фактами буття народу. Естетичні, ідейно-філософські пошуки молодого поета вилились у розмаїту систему образів, в якій космічне переплітається з національним. Центральні образи України і Сонця, доповнені образами Сквороди, Залізняка, Шевченка – символи вічного бунтарства, духовної незалежності, волелюбності. Шевченків образ правди протиставляється чорному ножеві зла, що його мефістофельські сили вбили в Сонце. Ліричний герой Драча мандрує шевченковою землею, намагаючись пізнати людські душі. Чудовий пейзаж у розділі «Божевільна, Врубель і мед» є антитезою до трагічних сцен, в яких відтворено горе матері, що збожеволіла, коли загинули її сини: один «від чорної наруги в тридцять сьомім році», інші – на війні. Цей образ нагадує Іржавецьку Божу Матір Т.Шевченка та Скорбну Матір П.Тичини. Селянка ця – вселюдська мати, чию скорботу Драч передає розлогою метафорою: «Така печаль бриніла в її зорі, / Що дуб од погляду німів і трепотів, / Каміння розсипалося на порох». У такий спосіб поет відтворив картину нещастя України за тоталітарного режиму. Драч у річищі поезики Шевченка змалював образ фізично і духовно винищеного народу, онімілої від горя України. Він представив новий тип ліричного героя, що бачить історію й сьогодення молодими очима, вбираючи у душу красу земну й енергію космічну, високу духовність народу і відчай багатьох поколінь українців.

Як і Шевченко, І.Драч звертався до жанру балади, реформувавши її жанрові можливості. Він відкинув традиційні легендарно-історичні, героїчні й фантастичні атрибути, залишивши ліро-епічну структуру, напружений сюжет. У його творах

українські жінки, які білять і розписують свої хати уподібнюються персонажам всесвітньо відомих художників Сар'яна і Ван-Гога, стають богинями. В поемі «Чорнобильська Мадонна» Драч у річищі Шевченкової сатири змалював галерею злотворців – «христопродавці», «крадії ікон», багатослівний літератор – імітатор підфарбованої і солоденької правди, «великий учений», який, нехтуючи людською безпекою, спромігся за балагурити «самі Верховні Вуха» (вражаюча метонімія!), український керівник, васал Москви, який не думав про народ і побудував атомний молох біля самого джерельного серця Придніпров'я. Для Драча втіленням духовної величі України для мільйонів людей у світі є Тарас Шевченко.

Василь Стус (1938 – 1985) як поет формувався під впливом творів Шевченка, Тичини та митців «Розстріляного Відродження». Вершиною творчого доробку Стуса стала збірка «Палімпсести» (1986). Улюбленими філософами Стуса були французькі екзистенціалісти й митці Жан-Поль Сартр, Альбер Камю. Це й визначило його поетичний світ, зумовило світосприймання й мислення ліричного *героя-екзистенціала*. Духовність і гуманізм, стоїцизм і екзистенціалізм – важливі риси лірики Василя Стуса, що маркують його художній світ. Так, поезія «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе» – своєрідна поетична декларація митця. Ліричний герой перебуває в стані екзистенційного вибору, у пошуках світла, добра і краси, загалом справедливості. Він звертається до «добра і правди віку», зізнається в своїх духовно-етичних домаганнях правди, хоча на його шляху виникає «сто зневір». Попри хитання і перешкоди, він відбиває духовну висоту, що символізує небо: «Моя душа, запрагла неба, / в буремнім леті держить путь на стовп / високого вогню, що осіяний / одним твоїм бажанням». Він намірився не зійти з обраного шляху добра і правди, а тому каже собі: «не спиняйся, йди. / То – шлях правдивий. Ти – його предтеча». В цьому виявляється Шевченків стоїцизм ліричного персонажа Стуса.

Він духовно споріднений геросві Шевченка, який у вірші «У цьому полі, синьому, як льон» вибирає дорогу чесності й моральної безкомпромісності, оскільки для нього вкрай важливо «Вистояти. Ні – стояти». Поет використовує оксюморон «на рідній чужині», що перегукується із гірким висловом Т.Шевченка «на

нашій не своїй землі», окреслюючи цим образом історичну реальність поневоленої України. Символом поневолення, рабської психології є «сто чорних тіней», які не можуть збагнути свого ганебного існування, примирилися із неволею, зжилися із станом раба. Герой, шукаючи істину, бачить і їх «скорботу», спотворену душу («і кожен супротивник, заборон / не знаючи, вергтиме прокльон, / неначе камінь. Кожен той прокльон / твоєю самотою обгорілий»), вдивляється і свою душу, прагнучи подолати сумніви й хитання, своїх внутрішніх «супротивників». Тільки порушивши стан рабського животіння, відкинувши чужі узвичаєні порядки, що привчили до неповнокровного існування, людина може бути самою собою, знайти свою тотожність, самотвердитись «у цьому полі, синьому, як льон».

Лірика Василя Стуса пройнята історіософськими мотивами. Поет вдумливо вдивлявся в історичне буття України, прагнучи збагнути перемоги й поразки своїх предків. Він продовжив традицію Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Євгена Маланюка, які відтворювали світлі й чорні сторінки нашої історії. Особливо хвилювала Стуса доба Руїни – друга половина XVII століття, коли Україна втратила здобуту свободу і незалежність і була поневолена Росією та Польщею. Ця трагедія Вітчизни тривала декілька віків аж до кінця XX століття.

Поезія «За літописом Самовидця» виникла внаслідок читання Стусом літопису Самовидця, в якому правдиво відтворено перипетії доби Руїни. Вона увійшла до збірки «Палімпсести». Твір перегукується із віршем Шевченка «За байраком байрак» (1847), в якому осуджено гетьманів другої половини XVII століття, які допомагали туркам і татарам брати в полон українське населення, вели братовбивчу війну: «Як запродав гетьман / У ярмо християн, / Нас послав поганяти. По своїй по землі / Свою кров розлили / І зарізали брата». До цього українців призвели усобиці, чвари, боротьба за владу. Стусів твір, як і Шевченків вірш, будується за тричленим принципом: оповідь починає ліричний наратор, тобто застосовано першоособову наративну ситуацію, далі введено монолог матері-України, завершує поезію знову ліричний оповідач. Образом матері, яка підводиться з руїни, мотивами жаху поезія Стуса наближається до балади.

Поет замислювався над причинами національної трагедії. Її зумовлювали і зовнішні чинники (постійні напади чужинців-сусідів на Україну), і внутрішні причини: зрада й підступна політика провідників-гетьманів, невміння українців самодисциплінуватися і згуртуватися перед силами зла, схильністю їх до чвар, мстивих незгод, витіснення громадських інтересів особистими, корисливими, меркантильними жаданнями й прагненнями. Національні провідники шукали підтримку то на Сході, то на Заході, але не у власного народу. Поет осуджує перевертнів, що зраджували національні інтереси і служили напасникам свого народу. Все це й роз'єднувало національні сили, призвело до втрати державності Україною. Митець, художньою уявою повертаючись у минуле, малює страшну картину братовбивчої боротьби, подібну до апокаліптичної катастрофи, якої жахаються і люди, і природа: «Украдене сонце зизить схарапудженим оком, / мов кінь навіжений, що чує під серцем ножа, / за хмарами хмари, за димом пожарищ – високо / зоріє на пустку давно збайдужіле божа. / Стинаються в герці скажені сини України, / той з ордами бродить, а той накликає москву, / заллялися кров'ю всі очі пророчі. З руїни / підводиться мати – в годину свою розову...».

У контексті твору кожен образ функціональний. Епітет *украдене* сонце відтінює жах ситуації: навіть сонце, це джерело світла і життя, стає чужим, ворожим, його по-злодійськи вкрадено. Воно перелякане тим, що творять українці, руйнуючи свою Вітчизну, *зизить схарапудженим оком*. Старослов'янізм *зизить* означає: дивиться скося, злякано, переполошено. Підсилюють образ жаху від побаченого на землі порівняння «мов кінь навіжений, що чує під серцем ножа» (тобто передчуває смерть) і образ Бога, який, спостерігаючи пустку і руїну на Україні, змалів, «усмерть сполотнів». Уява читача переноситься в українські простори, де у скаженій битві вбиває брат брата, де стоїть «дим пожарів». Нерозважливих українців, що зіткнулися у кривавому герці, Стус називає осудливо-зневажливим образом «*скажені сини України*». Епітет «*скажені*» у контексті твору багатозначний: *скажені* – оскаженілі від злоби і зради, жадібні до влади, осліплені багатством, егоїстичними вчинками. Вони скоюють страшний гріх, запрошуючи на Україну чужинців, отак винищуючи її. Автор натякає на фатальну помилку Богдана Хмельницького, ініціатора

Переяславської угоди, яка стала поштовхом до поневолення України Московією, нерозсудливого і легкодухого Юрія Хмельницького, який намагався протистояти російському нашествю за допомогою турецьких військ і сплюндрував рідну землю, та Івана Брюховецького, який проміняв славне звання гетьмана, керівника незалежної держави, на московський титул боярина. Такого знуцання й ганьби не витримала Україна-мати: проклинає синів, які, занапастивши її свободу і державність, накоїли стільки лиха на рідній землі. Мати – це найсвятіше слово для українця, але *«скажені сини»* зневажили і зрадили її, учинили непростенний злочин, тому вона й проклинає цих перевертнів. За допомогою градації, нагнітанням дієслів (*«найшли, налетіли, зом'яли, спалили, побрали з собою в чужину весь тонкоголосий ясир»*) поет відтворює жахливий вир подій, страшну руїну, жорстокість козацьких синів у братовбивчій різанині: *«І Тясмину тісно од трупу козацького й крові, / І Буг почорнілий загачено трупом людським»*. Горю і розпачу матері немає меж.

Але сумно й ліричному наратору-усезнавцю, який замислюється: *«А де ж Україна? Все далі, все далі, все далі. / Наш дуб предковичний убрався сухим порохном»* (дуб символізує національну міць і життєдайність держави, але українці її втратили, тому дуб став порохнявим, неміцним). Отже, ідея незалежної й соборної України розплилася, ставала маревом. В іншому варіанті твору цей рядок звучить так: *«Шляхи поростають дрімучим терпким полином»*. Поетові гірко усвідомлювати, що образ вільної і незалежної України імперські сили намагалися викреслити з пам'яті українців. Чи ж воскресне вона? Так, Україна як незалежна держава воскресла. Її відродили побратими Василя Стуса в 1991 році.

У творах Ліни Костенко (1930), за словами Івана Дзюби, спостерігається *«багато глибинних перегуків з її великими попередниками в українській культурі – насамперед з Шевченком»*. Вона продовжила його безкомпромісність, духовність, оптимістичну віру в перемогу добра над злом, його концепцію людини опору і дії. Їй притаманний глибокий Шевченків історизм, що спрямований не лише в минуле, а й у прийдешнє. Продовжила поетеса шевченкову тему поета та його місії в ХХ ст. Ліричний герой Ліни Костенко сповідує етико-духовні засади мистецтва

слова, коли митець не йде на компроміси з совістю і несе читачеві правду. Вона застосовує умовний прийом оживлення: до митців звертається поет: «А ви гартуйте ваші голоси! / Не пустослів'ям, пишним та барвистим, не скаргами... / а заспівом в дорозі нелегкій... / ще не було епохи для поетів, / але були поети для епох!» У вірші «Страшні слова, коли вони мовчать» авторка висловила своє кредо: «Поезія – це завжди неповторність, / якийсь безсмертний дотик до душі». Стали афористичними рядки: «Народ шукає в геніях себе». Шевченківськими інтенціями пройняті її романи у віршах «Маруся Чурай», (1979) «Берестечко» (1999). У романах змальовано життя України в загальнонаціональних масштабах і проблемах. Шевченкова традиція озброїла авторку умінням побудувати вражаючі картини буття народу, висвітлити, хто є сумлінням і становим хребтом нації, на кому тримається духовність і свободолобство. Загалом народ, його мова і пісня втілюють субстанційний дух нації, її безсмертя. У силовому полі концептів, образів, проблем, які порушував Шевченко, перебувають сучасні поети, які розвивають і збагачують його традиції, наповнюють їх новими сенсами: окреслена постмодерна і маскультивська рецепція текстів Шевченка. В кінці ХХ – на початку ХХІ століття свої постмодерні візії Шевченка запропонували літературні угруповання «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець), «Нова дегенерація» (Степан Процюк, Іван Ципердюк, Іван Андрусяк), «ЛуГоСад» (Іван Лучук, Назар Гончар, роман Садловський). Лесь Подерев'янський, Сергій Жадан вдаються до цитатного дискурсу творів Шевченка, його сатиричного вістря, прагнучи стерти межі між елітною та масовою літературою. Поет-постмодерніст Василь Махно помітив у Шевченкові духовну незнищенність культури. На його думку, тексти Шевченка пройняті філософським, духовним і життєстверджуючим началом.

Отже, важливою ознакою української літератури є її художня тяглість, що простежується на творчості Шевченка й українських митців ХХ століття. Відштовхуючись від його концептів, духовного універсууму, митці слова по-новому прочитують історію, долю людини й народу в ній. Під Шевченковим магічним впливом вони по-філософськи осмислювали світ, осягали людину та її віру, надію і любов.

Шевченкова концепція людини хвилювала й захоплювала своєю піднесеністю та оптимізмом. Виклики часу змушували митців шукати відповіді на них. Художнє слово письменників кристалізувалося, збагачувалося, приносячи естетичну насолоду читачам від їх творів.

Література: Романенко О. Тарас Шевченко у дзеркалі масової культури // Щур Н.О. Шевченківська тема в драматургії 20-х років ХХ століття // Шевченкознавчі студії: / зб. наук. праць. – Вип. 3. – К.: Київ. нац. у-т імені Тараса Шевченка – С. 77 – 83.; Фащенко В. «Чия правда, чия кривда»? Тарас Шевченко і Микола Хвильовий // У глибинах людського буття. Літературознавчі студії. – Одеса: Маяк, 2005. – С. 623 – 638.

Наталія Троша, асп. (Глухів)

УДК 821.161.1

Концепт української історії в «Щоденнику» Олександра Довженка

У статті розглядається «Щоденник» О. Довженка як літературна й історична спадщина митця. Увага акцентується на домінуючій у ньому проблемі збереження історичної пам'яті й національної самосвідомості українців.

Ключові слова: літературна спадщина, щоденникові записи, національна свідомість, історична пам'ять.

The «Diary» of A. Dovzhenko is regarded in the article, as a literary and historical heritage of the author. The attention is accented on the fact that the dominant in it is the problem of preservation of historical memory and national consciousness of Ukrainians.

Key words: literary heritage, diary records, historical memory, the national consciousness.

В статье рассматривается «Дневник» А. Довженко как литературное и историческое наследие автора. Внимание акцентируется на доминирующей в нем проблеме сохранения исторической памяти и национального самосознания украинцев.

Ключевые слова: литературное наследие, дневниковые записи, национальное сознание, историческая память.